

ПАРАДИГМАТИЧНО-СИНТАГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ
У ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ ГРУПІ ДІЄСЛІВ РУХУ
ОСОБИ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ
О. КОБИЛЯНСЬКОЇ “ЗЕМЛЯ”).

Юлія РУСНАК,

Вищий державний навчальний заклад України
“Буковинський державний медичний університет”,
yuliya.ru@gmail.comPARADIGMATIC-SYNTAGMATIC RELATIONS IN
THE LEXICAL-SEMANTIC VERB'S GROUP OF
A PERSON'S MOVEMENT (ON THE MATERIAL OF
O. KOBLYANSKA'S STORY “THE EARTH”)

Yulia RUSNAK,

Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”,
Researcher ID: S-8544-2016; ORCID 0000-0001-9941-4411

Юлія Руснак. Парадигматически-синтагматические отношения в лексико-семантической группе глаголов движения человека (на материале повести О. Кобылянской “Земля”). Цель статьи – проанализировать глаголы передвижения человека на материале повести Ольги Кобылянской “Земля”. Актуальность исследования мотивирована необходимостью атомарного исследования идиостиля Ольги Кобылянской для формирования когнитивно-прагматической концепции художественного дискурса писательницы. Новизна статьи обусловлена тем, что парадигматически-синтагматические отношения глаголов движения в языковом стиле Ольги Кобылянской еще не были предметом исследования. В статье использованы общенаучные методы анализа и синтеза, а также лингвистические – описательный, структурный, метод компонентного анализа. Выводы. Глаголы передвижения человека представлены двумя группами: глаголы направленного и ненаправленного движения. Глаголы направленного движения – лексемами от точки и до точки назначения. Направленное передвижение человека в повести О. Кобылянской “Земля” реализует широкий круг глаголов, среди них немало префиксальных образований.

Ключевые слова: передвижение, глаголы направленного передвижения, глаголы ненаправленного передвижения, лексико-семантический вариант, парадигматические отношения, синтагматические отношения, словосочетания.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливе місце в системі частин мови посідає дієслово. Йому притаманна більша, ніж іншим частинам мови, ємність змістової структури, рухоме коло значень. Дієслово характеризується складною і розгалуженою парадигмою словозмінних форм та широким колом сполучуваності. Парадигматичні відношення дієслова на лексичному рівні виявляються у лексико-семантичних варіантах (далі ЛСВ) слова.

Рух – філософське поняття, форма існування матерії. За поняттям *рух* закріплено 7 ЛСВ. Тема нашого дослідження передбачає виокремлення ЛСВ “переміщення в просторі особи; пересування”¹.

Мета статті - проаналізувати парадигматично-синтагматичні відношення у лексико-семантичній групі дієслів руху, який виконує особа, на матеріалі повісті Ольги Кобилянської “Земля”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку українського дієслова аналізували такі мовознавці, як В.М. Русанівський, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, І.К. Кучеренко, М.І. Плющ, А.П. Грищенко, О.К. Безпояско, М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик, А.П. Загнітко та ін.

Мовотворчість Ольги Кобилянської досліджували різні науковці, передовсім буковинські: Н.В. Гуйванюк,

Н.Д. Бабич, Л.О. Ткач, О.В. Кульбабська, М.В. Скаб, Н.О. Руснак, С.Т. Шабат-Савки, О.В. Кардашук, Т.Є. Гуцуляк, С.Є. Панцьо, Т.П. Вільчинська, В.А. Чолкан, О.В. Максим'юк, О.Л. Даскалюк та ін.

Актуальність дослідження умотивована необхідністю атомарного дослідження мовостилу Ольги Кобилянської для формування когнитивно-прагматичної концепції художнього дискурсу письменниці.

Новизна наукової розвідки зумовлена тим, що дієслова на позначення руху у творчості Ольги Кобилянської ще не були предметом аналізу.

У статті використано **загальнонаукові методи** аналізу й синтезу, а також лінгвістичні – описовий, структурний, метод компонентного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Лексико-семантична група дієслів зі значення руху, переміщення вирізняється з-поміж інших груп найвищою активністю функціонування, продуктивністю у процесах граматико-словотвірної перфективізації.

В.М. Русанівський у семантичному класі дієслів руху розглядає дієслова односпрямованого/різноспрямованого руху. Він зазначає: “Характерно, що традиційний поділ на дієслова односпрямованого/різноспрямованого руху є наслідком історичного утворення за допомогою суфіксів – одного з

¹ Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language], za. red. V.V. Zhaivoronok, Kyiv: Prosvita, 2012, P. 1015 [in Ukrainian].

найдавніших, спільних для всіх слов'янських мов однойменного способу дієслівної дії².

Відштовхуючись від цієї класифікації, дієслова руху, який виконує людина, представляємо двома групами: спрямований та неспрямований рух. Дієслова спрямованого руху перебувають у системі координат, маючи точку відліку або точку призначення руху.

К.Г. Городенська втверджує, що "дієслова односпрямованого руху здебільшого вважають граничними, їм властива спрямованість до своєї внутрішньої межі, але вона обов'язково конкретизується за допомогою просторових поширювачів, які вказують на напрям або шлях руху, а відтак, на можливу межу"³.

У повісті О. Кобылянської "Земля" функціонують такі дієслова на позначення руху від точки відліку: *пйти, надійти, вернути, віддалятися, вийти, майнути, скочити, виходити, висунутися, прийти, утікати, відбігти, зрватися*. Дієслова становлять синонімічний ряд. Майже всі дієслова доконаного виду.

Найвищою частотністю функціонування характеризується дієслова *відділятися, виходити – вийти*.

Синтагматичні зв'язки реалізуються сполучуваністю слова, або валентністю. В.М. Русанівський підкреслює валентнісні можливості дієслова у вираженні процесуальної ознаки. Він пише: "Дієслово виражає ознаку в її динамічному різновиді, відношенні до тих слів, з яким воно поєднується"⁴.

Дієслова зі значенням руху від точки відліку використовуються у таких словосполученнях: *пішов від тата, надійшов ізбоку, вернув... із в'язниці, не віддалялася...з дому, вийшла з хати, з сторони міг надійти, скочила...з плота, віддалялися з округа, із дому віддалятися, від вас пішов, виходити з брами, помандрує з хати, вивандрувало із Циганії, висунулися з бурдея, вернув з бурдея, виходив із дому, від людей... утікати, вийшов із стайні* тощо.

Лексеми, що є координатами руху від точки відліку, – це здебільшого іменники в Р.в. з прийменниками *з, від, із*. Словосполучення відповідають схемі "дієслово+прийменник" (з, від, із + Р.в. іменника).

Координатами відліку здебільшого є іменники з такими значеннями: а) іменники на позначення будівель: *в'язниця, дім, хата, бурдей, стайня, брама, пліт*; б) іменники-топоніми: *Циганія*; в) іменники на позначення людей: *тато, люди*; г) іменники на позначення місцевості: *округ*.

В семній структурі дієслово *віддалятися* "переміщатися на певну відстань від кого-небудь, чого-небудь"⁵ наявна сема "точка відліку руху", зреалізована префіксом *від-*. Пор.: *А дві вагітні жінки, спльовуючи*

*та хрестячися раз по раз, віддалялися з його округа. Так, приміром, не віддалялася майже ніколи з дому*⁶.

Синтагматичний зв'язок дієслів руху від точки відліку з іменниками формують дієслівно-іменникові словосполучення на основі відмінкового прилягання. "Відмінкове прилягання – це приєднання до повнозначного слова (будь-якої частини мови) відмінкової (без прийменника чи з прийменником) форми імені з означальним значенням. При цьому означальне значення розуміється широко – і як власне означальне, і як обставинне"⁷. Відмінкове прилягання до дієслів зв'язок непередбачуваний і переважно необов'язковий. Проте при дієсловах зі значенням руху закономірно виступають відмінкові форми із просторовим значенням, тобто відмінкове прилягання стає обов'язковим: *пішов від тата, вийшов із стайні*.

Дієслова здебільшого перебувають у препозиції щодо координат руху: *пішов від тата, вернув... із в'язниці, не віддалялася.. з дому, вийшла з хати, віддалялися з округа, виходити з брами, помандрує з хати, вивандрувало із Циганії, висунулися з бурдея* тощо. Напр.: – *Чому ж ти пішов від тата? – питає умерлого. В тій хвилі вийшла з хати Докія. Вояки виходили з високої касарняної брами*⁸.

Значно менше зафіксовано дієслівно-іменникових словосполучень, у яких дієслово перебуває у постпозиції щодо координат руху: *від вас пішов, від людей... утікати, з котрої сторони міг надійти, із дому віддалятися*. Напр.: *Говорено про те, з котрого боку відбувся напад на нещасного і з котрої сторони міг убійник надійти. А Івоніка також не міг із дому віддалятися*⁹.

Зазвичай дієслово + прийменник з іменником перебувають у контактній позиції, але фіксуємо дистантне розташування компонентів словосполучення: *від людей...утікати, не віддалятися... з дому, скочила... з плота, вийшла... з хати*. Напр.: *Того самого дня пізно вечором вийшла Анна з хати. А чому ж ти вернув так скоро з бурдея?*¹⁰.

Проте дієслова руху в контексті можуть розширювати свою семантику. Так, у семній структурі дієслова *пйти* відбуваються зрушення, дієслово використовується зі значенням "пошити": *Ститайте його, чи він коли був ситий, відколи від вас пішов*. Дієслово *утікати* набуває значення "уникати": *Межи бідних роздаватимеш своє добро і від людей будеш утікати*¹¹.

Закономірно, що дієслова руху стосуються іменників-істот. Проте у руслі народнорозмовної традиції на позначення множини осіб авторка використовує вказівний займенник *весь* у формі середнього роду *все*, замість літературного *всі*. Пор.:

² Rusanivskiy V.M. Struktura ukrainskoho diieslova [The structure of the Ukrainian verb], K., 1975, P. 231[in Ukrainian].

³ Horodenska K.H. Aktualni kharakterystyky diiesliv rukhu, peremishchennia [Actual characteristics of movement verbs, displacement], *Aktualni problemy hrmatyky: zb. nauk. prats* [Current problems of grammar: a collection of scientific papers], Kirovohorad, 1997, Vyp. 2, P.41[in Ukrainian].

⁴ Rusanivskiy V.M. Diieslovo – rukh, diia, obraz [The verb – movement, action, image], K: Rad. shkola, 1997, P. 8 [in Ukrainian].

⁵ Slovnyk ukrainskoi movy ..., op. cit., P. 133.

⁶ Kobylianska O. Zemlia. Liudyna [The Earth. The Human], K.: Shkola, 2006, P 135, 271[in Ukrainian].

⁷ Slynko I.I., Huvaniuk N.V., Kobylianska M.F. Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: problemni pytannia: navch. posib. [Syntax of the modern Ukrainian language: problematic issues: textbook], K.: Vyshcha shkola, 1994, P.43 [in Ukrainian].

⁸ Kobylianska O. Zemlia. Liudyna...op. cit., P. 299, 255, 129.

⁹ Ibidem, P. 242, 179.

¹⁰ Ibidem, P. 207, 41.

¹¹ Ibidem, P.150, 38.

Все кинулося до води, – оповідав опісля Михайло. **Все гуртом пігнало до керниці**¹².

Коло дієслів, які позначають рух до точки призначення, значно ширше.

Спрямований рух до точки призначення позначають дієслова: *примчати, заходити, рушати, ходити, ступати, приходити, йти, добиратися, забігти, підійти, звертати, вийти, виходити, податися, прийти, ступити, піти, утекти, підбігти, лізти, зайти, ступати, поступити, вступити, потьопати, прямувати, вибратися, рватися, увиходити, переходити, доходити, поволіктися, маршрутувати, побігти, тиснутися, поспішити, прибігти, пошкандибати, випроводитися, приволіктися, забігти, пігнати, увійти, зайти, полізти, вилетіти, помчати, зблизитися, відходити, поплентатися, метнутися, вертати, прямувати, поступити, податися, притаскатися, підбігти, підійти, вирушати, видряпатися.*

Серед дієслів є утворення з префіксом *ви-*: *вийти, вибратися, виходити, випроводитися, вилетіти, вирушати, видряпатися, висунутися*; з префіксом *при-*: *примчати, приходити, прийти, приступити, прибігти, приволіктися, притаскатися*; з префіксом *до-(ді-)*: *дійти, доходити*; з префіксом *під-*: *підбігти*; з префіксом *по-*: *поступити, потьопати, поволіктися, поспішити, помчати*.

У словосполученнях дієслівний префікс дублює прийменник, за допомогою якого предикат сполучається з лексевою-координатою руху: *вступив... у обійстя, увійшов... у кухню, всунулася... в хату*.

Найбільш уживаними є дієслова: *іти-прийти, ходити-приходити, прямувати, приступати*. Вони мають широке коло сполучуваності: *приходив до пана, прийшов до бурдеїв, приходив на подвір'я, прийшли до мене, прямував до них, прямували до села, приступила до Марійки, приступив до нього, приступив до стогу*.

Деякі дієслова вживаються з конотативним забарвленням: *полізти, випроводитися, приволіктися, потьопати, пошкандибати, поплестися, притаскатися*. Пор.: *Другого дня, ще досвіта, ледве що сонце зійшло, ледве що розгуляло у своїм багряннім сяєві, потьопав Івоніка з Михайлом орати в поле. Зітхнула глибоко і, підкинувши скручений в руках мішок вигідніше на плечі, пошкандибала до своєї хати. Побожна! Полізла з мамою на прощу, скавуліла перед усіма іконами. Відтак, заривши пальці мовчки у волосся, поплентався не своїм кроком до хати. А відтак притаскалися оба сюди й ночували тут. Якби я се знав, то скоріше б приволікся на руках та на ногах додому*¹³.

Дієслова руху з іменником на позначення точки призначення формують дієслівно-іменникові словосполучення: 1) на основі відмінкового прилягання: *примчить до бурдея, до нього заходити, ходила до церкви, піду до знайомого, йшли до пана, до нього добиралася, забігти до Анни, підійшов до мене, подався... до міста, прийшов до бурдеїв, вступив у*

*стайню, піде до жовнірів, побіг... до бурдея, зайшов... до стайні, вступав...до постелі, поступила...за поріг, ходи до хати, пішов...до волів, потьопав...в поле та ін.; 2) на основі власне прилягання: *рушає надвір, ступаємо назад, не заходить сюди, вийшов надвір, туди переходите, поспішила сюди, приволікся...додому, вертали...додому, притаскалися сюди, додому дійти, поволікся...вперед*.*

При дієсловах руху до точки призначення використовуються іменникові форми з прийменниками *до* (найбільш частотний), *на*, *в*. На позначення точки призначення вживаються іменники: 1) загальні назви в Р.в. з прийменником *до*: *до бурдея, до церкви, до пана, до міста, до стайні, до склепу, до волів, до місця, до стогу, до села, до ворожки* тощо (серед цих іменників виділяємо такі семантичні групи: а) на позначення будівель: *бурдей, церква, стайня, хата, керниця, сіни, склеп*; б) на позначення людей: *жовнір, хлопець, ворожка, тато, донька, брат, нотар, пан, мати*; в) на позначення населених пунктів та місцевостей: *ліс, село, місто*; г) на позначення предметів побуту: *постіль, плуг*); 2) власні назви в Р.в. з прийменником *до*: *до Анни, до Молдави, до Менделя, до Рахіри, до Сучави, до Галичини, до Марійки* (з-поміж них: а) антропоніми: *Анна, Марійка, Мендель, Рахіра*; б) топоніми: *Молдава, Сучава, Галичина*); 3) особові займенники у Р.в. з прийменником *до*: *до нього, до мене, до неї, до них, до тебе*; 4) прислівники місця: *надвір, назад, сюди, додому, вперед, туди*; 5) інфінітив у ролі обставини мети (залишок колишнього супіна): *прийти запросити на весілля, потьопав орати*.

Дієслова використовуються не тільки у фінітних формах, але у нефінітних: *Думав даліше, прямуючи байдужним кроком до бурдею*¹⁴.

Дієслова у словосполученні здебільшого знаходяться в препозиції щодо лексем – координат руху. Пор.: *Хотіла заховати її, аби десь не затягнулася, відтак забігти до Анни сповістити їй, яку мала з мамою розмову. Звільна й мовчазно вийшла на горбок, де стояв найважніший у селі будинок-корчма – і злучилися з іншими рекрутами. А як я приступила до стогу, із замкненими очима й витягнула один колос, аби видіти, чи мій чоловік буде багач чи бідний*¹⁵.

Проте фіксуємо випадки функціонування дієслів руху у постпозиції. Напр.: *До нього добиралася тяжким кроком громадка людей високо засніженою дорогою. Сюди, до бурдеїв, прийшов Сава, молодший син Івоніки*¹⁶.

У мові твору спостерігається дистантне розташування дієслів щодо лексем-координат руху: *Він підбіг складно в той бік і глядів, за чим цілив. Він ступав мовчки, тяжким кроком, неначе б не бачив нікого в хаті, прямо до постелі. Нині нема часу, він завдав їй пильну роботу в городі й тому вибрався сам до Менделя. Тепер прямували всі в сусідній ліс*¹⁷.

Дієслово *ходити* функціонує у значення “бувати”: *Ходила щонеділі до церкви*¹⁸. За дієсловами руху у

¹² Ibidem, P. 176.

¹³ Ibidem, P. 48, 153, 198, 252, 276, 176.

¹⁴ Ibidem, P. 193.

¹⁵ Ibidem, P. 18, 108, 98,

¹⁶ Ibidem, P. 19, 33.

¹⁷ Ibidem, P. 36, 44, 73, 264.

¹⁸ Ibidem, P. 142.

народному мовленні закріплені певні значення. Так, дієслово *лізти* у народному мовленні функціонує зі зневажливим значенням “бути надто настирливим”, *бігати* – зі значенням “упадати, залицятися”. Пор.: *Його донька така, як він, ба навіть ще гірша, а ти лізеши до неї, бігаєш за нею*¹⁹.

Закономірно, що дієслова руху означаються прислівниками. Пор.: *Звільна й мовчазно вийшла на горбок, де стояв найважливіший у селі будинок-корчма – і злучилися з іншими рекрутами. Він підбіг складно в той бік і глядів, за чим цілив*²⁰.

Ознакою мовостилю О. Кобилянської є використання прислівника *безшелесно* на позначення відсутності звукового супроводу дії: *Пізніше всунулася безшелесно в хату, де старі спали. Коли повибирав їх з гнізда, вернувся ще в курник, узяв першу курку, що сиділа скраю під рукою на бантах, і висунувся безшелесно на подвір'я*²¹.

Дієслова руху побутують у сполученні з іменником *крок* (з польської), який використовується зі значення 2. “Піший спосіб пересування, темп, характер руху при ходінні”²², зазвичай в О.в. Напр.: *Вже я до нього кроком не поступлю, хоч би навіть знала, що замерзну! Підбігла кілька кроків поза дім на подвір'я, надслуховувала й знов кликала. Не можу туди переходити, щоб не прискорити кроків*²³.

Функцію обставини способу дії при дієсловах руху виконує конструкція *прикметник+кроком*: *До нього добиралася тяжким кроком громадка людей високо засніженою дорогою. Він ступав мовчки, тяжким кроком, неначе б не бачив нікого в хаті, прямо до постелі. Думав даліше, прямуючи байдужним кроком до бурдею. Відтак, заривши пальці мовчки у волосся, поплентався не своїм кроком до хати. Ішла повільним ритмічним кроком, несла на лівому рамені довгу драбину. Врейти, не сказавши більше ні слова, подав мовчки батькові й синові мовчки руку на прощання і, мов якою невидимою марою потягнений, відійшов покvapним кроком. Сави не було, але він прийшов скоріше, летючим кроком. Надійшов повільним і лінивим кроком. Він відвернувся і вийшов повільним кроком надвір*²⁴.

Як синтаксичний діалектизм сприймаємо конструкцію *подалася о кілька кроків назад*. Напр., *Дівчина подалася о кілька кроків назад*²⁵.

Реєструємо дієслова руху, які функціонують у системі координат від точки руху і до точки призначення: *Запанував голод, прокинулася холера, багацько родин вимерло, багацько вивандрувало із Циганії до Молдави. Сміючись виходив із дому і сміючись вертався назад. Перед воскресенням вернув Сава із в'язниці додому. Батько та син висунулися з бурдею у поле*²⁶.

Виокремлюємо дієслова неспрямованого руху, який виконує особа, у термінології В.М. Русанівського та К.Г. Городенської, – дієслова різноспрямованого

руху. “Дієслова різноспрямованого руху означають рух, що відбувається в різних напрямках, у різні боки, рух повторюваний, саме тому їх лексичні значення не передбачають своєї внутрішньої межі. Неграничний характер семантики дієслів різноспрямованого руху спричинився до того, що вони перебувають поза видовою співвіднесеністю, маючи статус одновидових дієслів недоконаного виду”²⁷.

Неспрямований рух особи у мові повісті О. Кобилянської “Земля” позначають дієслова: *вештатися, ходити, увихатися, гуляти, ступати, минати, кидатися, ширяти, бродити, оббігти, швендяти, плентатися, вертатися, минати, надійти, відійти, переступати, втекти, повертати, прийти, підбігти, підійти, збігтись, спішитись, вилетіти, переходити, воліктися, обійти, проходити, переступати, товпитися, протиснутися, забігти, походжувати, здоганяти, скакати, поволоктися, двигатися, пробиратися*.

Серед цих дієслів є префіксальні утворення: *прийти, надійти, обійти, відійти, оббігти, підбігти, протиснутися, вилетіти, надходити, поволоктися, перейти, пробиратися, переступати, повертати*.

Дієслова функціонують у таких конструкціях: *вешталася між старими, увихалися із жінками, ходив би по полі, ходить по селу, ширяв за зайцями, брести лісом, ішла повільним кроком, ішла стежкою, іти побіч тебе, ходила цілий тиждень, швендяла по селі, пленталася по селу, пішла за ним, на стежці...ходить, вертється по хаті, у другім ряді ступав, чисто ходить, минати поля, пороги переступатимеш, за плугом ступатиму, відійшов скоро, не ходила ніколи, ніколи не поверне, куди...прямувала, йдемо полем, ходи швидше, ходила із ним, стежкою переходити, ледве волікся, крутився коло бурдею, проходити коло толочки, не переступає хати, відколи пішов, щонеділі ходити, щотижня бігає, вешталася всюди, вешталася зморена, походжував по всім-усюдам, ішов рівною лінією*.

Дієслова зі значенням неспрямованого руху у сполученні з іншими частинами мови утворюють словосполучення на основі прилягання. Серед них виділяємо словосполучення із обставинними значеннями: а) локальними: *вешталася між старими, ходив би по полі, швендяла по селі, ступав у другім ряді, йде далі, йдемо полем, вилетіли проти мене, вешталася всюди, доходив кінця села, товпилися коло хати, ступав уперед*; б) темпоральними: *ходила тиждень, прийду на різдвяні свята, збіглась зараз, відколи пішов, прийшов скоріше, прийшов рано-ранесенько, ніколи не поверне*; в) способу дії: *ішла повільним кроком, грудюю йти, ішов рівною лінією*.

Неспрямований рух відтворюють передовсім дієслова *іти, ходити*: *Ішла повільним ритмічним кроком, несла на лівому рамені довгу драбину. Анна йшла спійно вузькою стежкою, що вилася майже невидимо скісно між гордим житом. Грудюю зле йти*.

¹⁹ Ibidem, P. 42.

²⁰ Ibidem, P. 108, 36.

²¹ Ibidem, P. 193, 42.

²² Slovník ukraïnskoi movy ..., op. cit., P. 475.

²³ Kobylianska O. Zemlia. Liudyna...op. cit., P. 265, 283, 80.

²⁴ Ibidem, P. 19, 44, 193, 252, 64, 60, 227, 33, 42.

²⁵ Ibidem, P. 191.

²⁶ Ibidem, P. 89, 50, 285, 48.

²⁷ Horodenska K.H. Aktualni kharakterystyky diiesliv rukhu...op. cit., P. 117.

То я буду йти побіч тебе. Але я вже мушу йти. Не тяжко йти, як худоба є. Прийде, скаже собі дати їсти й пити та й йде далі. Він ішов рівною лінією і опинився раптом перед нею. Дарма, що ходить по ній, що толочить її, дарма, що живе з неї, що носить вона його, і не буде шанувати її, як вона перейде в його руки. **На стежці добре самому ходити**²⁸.

Сему “темп руху” містять дієслова: *втікати, здоганяти, бігти, летіти, воліктися*. Порі., Сплюнув три рази перед себе, кинув мені зілля під ноги і **втік**. **Ледве волікся**. Гірко плачучи забрала сіль, і **почала бігти**. Все наново оглядалося в дикій тривозі, чи він **не здоганяє її**. Бог з тобою, Анно, що ти так **летиш**²⁹.

Дієслова *крутитися, вертїтися, вештатися* “знаходитися де-небудь, біля чого-небудь, перебуваючи в русі”³⁰ (два останні у Словнику української мови мають позначки *розм.*) зазвичай з прийменниково-іменниковими формами утворюють словосполучення на основі іменного прилягання. Пор.: *Та десь вертїться он там по хаті*. **Крутився хтось коло бурдея**. *Всі теплі, ніжні почування переносив на молоде, несміливе дівчатко, що, мов та пташинка, вешталось між самими старими, безжурно та пестливо тулячись то тут, то там*. **В ньому вешталось лише двоє старих людей – Марійка і Івоніка**³¹.

З конотативним значенням функціонують слова *плентатися, швендяти, брести*: *Йому було наймиліше, коли мав роботу й дїм за плечима, коли міг закинути стрільбу на плечі, і брести лісом та полем*. *Линива до розпуки, пленталася цілими днями бездільно по селу*. *Лише Рахіра оставалася дома і проводила свої дні у безробітті або швендяла по селі, задержуючися коло кожної хати, де були дівчата або молоді хлопці й нав'язувала балаканину*³².

Дієслово неспрямованого руху *ходити* має у художньому контексті специфіку: функціонує у поєднанні з обставиною часу і місця: *За стрільбою ходив би день і ніч по полі й по лісі, а про хату думає лише тоді, коли мамалига на кружок вивернеться*³³.

Семантика “перебування” увиразнена в наступних прикладах: *Тут він не доста пильний, там не зробив роботи як слід, тут знов забагато ходить йому по селу, там знов забагато на танець і між дівчата втручати́ся*. *На танці не ходила ніколи*. *Григорій був західником, його жінка ходила враз із ним на роботу, бралася за всяку працю*³⁴.

Дієслово *ходити* у певному контексті відтворює психічний стан людини, пор.: *Ходить, як та хмара, але на те ніхто не дивиться, ніхто її балакань не слухає*. *Вона ходила цілий тиждень із захмуреним лицем*. *Вона*

каже, як яка газдиня сама чисто ходить, то в голові пустоту має і не на якій роботі не знається. *Ходила бліда, зі змарнілими щоками і очима, як голодна собака*. *Івоніка походжував, щасливий і вдоволений, по всім усядам*³⁵.

У мові повісті О. Кобилянської спостерігаємо активність дієслова *ступати* та префіксальних похідних від нього *поступити, вступити, приступити, переступити*.

Дієслово *ступати* 2. “Гти, рухатися”³⁶ функціонує у різних граматичних формах. Напр.: *Там у другім ряді ступа його син*. *Я се так люблю робити, і хто знає, коли знов за плугом ступатиму*. *Як нам пан крикне, – тягне він дальше, – ми вже боїмось, вже ступаємо назад*. *Вже ж як він колись стане першим у селі або й двірником, то, відай, доброму й не ступати по землі*. *За Савою ступав жандарм*. *Він ступав уперед, а вона за ним*³⁷.

Префікси у похідних словах дещо модифікують значення твірного. Так, дієслово *поступити* має значення “зробити” або “увійти”, напр.: *І, відчинивши нетерпеливим рухом двері, поступила кілька кроків за поріг і кликнула за хлопцем*. *Домніка пропустила місце примівки і поступила до хати*³⁸.

Дієслово *вступити* функціонує зі значенням “увійти”: *Роздразнена, відвернулася і вступила назад до хати*. *Прийшовши тут, Домніка припочила трохи, а відтак вступила в сіни й під комин*³⁹.

Дієслово *приступити* набуває значення “наближитися, підступати до кого-небудь”⁴⁰. Пор.: *А як я приступила до стогу із замкненими очима й витягнула один колос, аби видіти, чи мій чоловік буде багач чи бідний*. *Він приступив до нього і хотів його погладити, але воно відскочило з жахом від нього, і гляділо за ним недвижно*. *Зараз приступили до них дівчата або хлопці, що також тепер доглядали свою худобу*. *Відтак приступила близько до Марійки і впилася своїми очима в неї*⁴¹.

Дієслово *переступати* 1. “Роблячи крок, опинятись по другий бік чого-небудь”⁴² у поєднанні із іменниками *поріг, хата* формує фразеологізми зі значенням “припинення стосунків”, напр.: *Ніколи не переступала її нога хати у веселому ліску*. *Щоб ти не посміла мені більше мій поріг переступити, розпуснище*⁴³.

Дієслова руху формують паремії народнорозмовного характеру: *Йди з моїх очей, забирайся! Йди, йди, звідки прийшов!* – *Вже я до нього кроком не поступлю, хоч би навіть знала, що замерзну*. *Бодай би не діждався додому дійти, днини божої дочекати*. *До землі треба з сапою переступати, а до чоловіка – з повними руками*⁴⁴

²⁸ Kobylianska O. Zemlia. Liudyna...op. cit., P. 64, 72, 78, 59, 65, 46, 207, 25, 136.

²⁹ Ibidem, P. 52, 107, 209, 209.

³⁰ Slovnyk ukrainiskoi movy ..., op. cit., P. 96, 99.

³¹ Kobylianska O. Zemlia. Liudyna...op. cit., P. 139, 112, 12, 282.

³² Ibidem, P. 43, 90, 88.

³³ Ibidem, P. 25.

³⁴ Ibidem, P. 34, 68, 88.

³⁵ Ibidem, P. 12, 80, 17, 182, 202.

³⁶ Slovnyk ukrainiskoi movy ..., op. cit., P. 1117.

³⁷ Kobylianska O. Zemlia. Liudyna...op. cit., P. 129, 50, 29, 24, 248, 268.

³⁸ Ibidem, P. 45, 150.

³⁹ Ibidem, P. 46, 149.

⁴⁰ Slovnyk ukrainiskoi movy ..., op. cit., P. 890.

⁴¹ Kobylianska O. Zemlia. Liudyna...op. cit., P. 98, 99, 203, 289.

⁴² Slovnyk ukrainiskoi movy ..., op. cit., P. 750.

⁴³ Kobylianska O. Zemlia. Liudyna...op. cit., P. 60, 273,

⁴⁴ Ibidem, P. 42, 265, 283, 19.

Висновки. Отож, дієслова руху, який виконує особа, репрезентовані двома групами: дієслова спрямованого і неспрямованого руху. Дієслова спрямованого руху представлено дієсловами від точки призначення та до точки призначення.

У повісті “Земля” О. Кобилянської лексеми, що є координатами руху від точки відліку, – це здебільшого іменники в Р.в. з прийменниками *з, від, із*. Синтагматичний зв'язок дієслів руху від точки відліку з іменниками формують дієслівно-іменникові словосполучення на основі відмінкового прилягання.

Коло дієслів, які позначають рух до точки призначення, значно ширше. Серед них є утворення з префіксом *ви-, при-, до-(di-), під- по-*. Найбільш уживані дієслова: *іти-прийти, ходити-приходити, прямувати, приступати*. Вони мають різноманітне коло сполучуваності. Деякі дієслова вживаються з конотативним забарвленням.

Неспрямований рух особи позначає широке коло дієслів, серед них чимало префіксальних утворень. Неспрямований рух відтворюють передовсім дієслова *іти, ходити*. Деякі дієслова у семній структурі містять сему “темп руху”, реєструємо дієслова з конотативним значенням. У мові повісті О. Кобилянської спостерігаємо активність дієслова *ступати* та префіксальних похідних від нього: *поступити, вступити, приступити, переступити*.

Yulia Rusnak. Paradigmatic-syntagmatic relations in the lexical-semantic verb's group of a person's movement (on the material of O. Kobylyanska's story “The Earth”). The purpose of the article is to analyze the paradigmatic-syntagmatic relations in the lexical-semantic group of movement verbs performed by a person on the material of Olga Kobylyanska's story “The Earth”. The relevance of the article is determined by the need of further in-depth study of Olga Kobylyanskaya idiostyle in order to form a cognitive-pragmatic conception of the writer's artistic discourse. The novelty of scientific reseach is conditioned by the fact that the paradigmatic-syntagmatic relations of movement verbs in the Olga Kobylyanska's language have not yet been the subject of analysis. Research methods. In the article as the main general scientific methods of analysis and synthesis are used, as well as linguistic – descriptive, structural methods and method of component analysis.

Conclusions. Verbs of movement performed by a person are represented by two groups: verbs of directed and undirected movement. Verbs of directed movement are represented by the verbs from the point of destination and the verbs to the point of destination. The tokens that are the coordinates of the movement from the point of destination are nouns used in Genitive case with prepositions *з, від, із*. The syntagmatic connection of movement verbs from the point of destination with the nouns is formed by verb-noun phrases based on the conjugation. The range of verbs that denote movement to the point of destination is much wider. Among them there are formations with the prefix *ви-, при-, до-(di-), під- по-*. The most commonly used verbs are *іти-прийти, ходити-приходити, прямувати, приступати*. They have a diverse range of compatibility. Undirected movement of a person in the language of O. Kobylyanska's story “The Earth” denotes a wide rang of verbs, among them there are a lot of prefix formations. Undirected movement is reproduced first of all by the verbs *іти, ходити*.

Key words: movement, the verbs of directed movement, the verbs of undirected movement, lexical-semantic variant, paradigmatic relations, syntagmatic relations, phrases.

Руснак Юлія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України “Буковинський державний медичний університет”. Після захисту кандидатської дисертації “Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті” за спеціальністю 10.02.01. – українська мова продовжує дослідження у галузі діалектології, етнолінгвістики, викладання української мови як іноземної. Автор понад 60 наукових праць, співавтор 4 монографій, національного посібника з української мови як іноземної і навчально-методичного підручника з грифом МОЗ України.

Rusnak Yulia – PhD of Philology, Associate Professor of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Higher State Educational Establishment of Ukraine “Bukovinian State Medical University”. After defending her dissertation “The vocabulary of family rituals in Bucovina dialect” in the specialty 10.02.01. - Ukrainian language keeps on researching in the field of dialectology, ethnolinguistics, teaching Ukrainian as a foreign language. Author of more than 60 scientific works, co-author of 4 monographs, national textbook of Ukrainian as a foreign language and textbook approved by Ministry of Health of Ukraine.

Received: 09.08.2020

Advance Access Published: September 2020

© Yu. Rusnak., 2020